

Syntyykö Virossa i(h)me?*

ANDRES ROOT

Tavallaan ihme on jo syntynyt. Sitä, että NL:n korkein neuvosto tulisi hyväksymään Viron, Latvian ja Liettuan taloudellisen itsenäisyyden tavoitteet, eivät vielä vuosi sitten uskaltaneet toivoa edes realistit, puhumattakaan pessimisteistä. Poliittiset muutokset tapahtuvat sellaisella vauhdilla, että nykyhetken analyysi voi jo kuukauden kuluttua olla toivotomasti vanhentunut. Taloudessa sellaiset kuperkeikat eivät ole mahdollisia. Kaikesta huolimatta käsittelyni perustuu vuoden 1989 lopun tilanteeseen. Artikkelin ilmestymisen aikana se ei ehkä enää ole kaikilta osin pätevä.

1. Laki taloudellisesta itsenäisyydestä

NL:n laki Viron, Latvian ja Liettuan taloudellisesta itsenäisyydestä oli Baltian maille elintärkeä monella eri tavalla. Maailman mitataavassa se todisti, että kehityksemme ei vaaranna maailman politiikan yleisiä suotuisia muutoksia. NL:ssa se ei ollut ainoastaan Baltian kansojen, vain kaikkien uudistusmielisten voimien voitto konservatiiveista. Päätös vauhdittaa taloudellisen itsenäisyyden idean leviämistä muihin tasavaltoihin.

Taloudellisessa mielessä on tärkein lain kuudes pykälä, missä on muun muassa sanottu: »taloussuhteita säätelevä NL:n lainsäädäntö on tasavaltojen alueilla voimassa vain, jos se ei estä niiden siirtymistä taloudelliseen itsenäisyyteen. Sensaatiomainen 1988 marras-

kuun perustuslakikiista Moskovan ja Baltian tasavaltojen välillä on vastoin kaikkia odotuksia päättynyt pienempien voittoon. Paikalliset lait ovat nousseet ohitse neuvostoliittolaisten.

Tasavaltojen päätösvallassa ovat tästä lähtien finanssi- ja pankkisysteemi. Se oikeuttaa kehittämään oman budjettijärjestelmän, liikepankkien verkoston, ottamaan käyttöön oman rahan sekä saamaan aikaan arvopaperimarkkinat. Tasavalloilla on täysi vapaus päättää itse yritystoimintaa ohjaavasta koko lainsäädännöstä. Käytännössä on laissa tunnustettu myös tasavaltojen omaisuuden käsite jne.

Vaikka laki ei enää vastaa viime aikoina nopeasti kasvaneisiin kaikkiin odotuksiin, on toimintakenttä verrattain laaja. Toisaalta kyseessä ovat ne oikeudet, jotka jokaiselle itsenäiselle valtiolle ovat itsestään selviä. Ennen kaikkea, on saavutettu mahdollisuus tehdä työtä ja itsekäin hyötyä siitä.

2. Viro ja Itä-Euroopan pienvaltiot

Kaikilla markkinatalouden suuntaan muuttuvilla sosialistisilla valtioilla on sama perusongelma. Miten kehittää markkinoita ja lisätä tehokkuutta? Millä tavalla saada aikaan kilpailu, ettei se samalla aiheuttaisi vakavia sosiaalisia ristiriitoja?

Itä-Euroopan sosialistiset pienvaltiot ovat hieman suotuisemmassa lähtötilanteessa verrattuna NL:n tasavaltoihin. Itsenäisillä valtioilla, vaikka niiden taloutta onkin johdettu keskitetysti ja usein epärationaalisesti, on niin

* Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa 18. 12. 1989 pidetty puheenvuoro.

kansantalouden kuin kokonaisuudenkin ohjauksen kokemusta ja siihen tarvittavat insti-
tuutiot.

Kaikki tärkeät myös vain tasavaltoja koskevat päätökset ovat NL:ssa saaneet vuosikymmeniä lopullisen muotonsa Moskovassa. Baltian maat aloittavat lähes tyhjästä. Ratkaisuja vaativat sellaiset tehtävät, joiden suorittamista varten ei riitä teoreettista tietämystä puhumattakaan käytännön kokemuksesta. On pakko kehittää tähänastiseen verrattuna täysin uusi budjettijärjestelmä, perustaa uusi pankkijärjestelmä, verovirastojen verkosto, saada aikaan toimiva sosiaalipoliittikka, peruskorjata tilastot jne.

Monet taloudelliset—poliittiset pulmakysymykset liittyvät NL:n valtiomuotoon. Mikä on yleisliittolaista ja mikä tasavallan omaisuutta? Kenen on Viroon muutama vuosi sitten Moskovasta saadulla valuutalla rakennettu tuotantolaitos? Onko se yleisliittolainen? Mutta Moskovakaan ei saa valuuttatuloja muualta kuin tasavalloista, niin myös Virosakin. Tästä nousee niin vakavia mittaussvaikeuksia, että täsmällinen vastaus on mahdoton. Eräs Moskovassa tehty laskelma tosin osoitti, että poikkeuksetta kaikki liittotasavalat ovat velkaa NL:lle.

Samaan luokkaan kuuluvat keskustelut siitä, mitkä tähän asti yleisliittolaisten ministeriöiden alaisuudessa toimineet yritykset siirtyvät IME:n yhteydessä Viron päätösvaltaan ja minkälaisin ehdoin. Viron periaatteellinen vaatimus on, että kaikki yritykset siirtyvät. Tässä vaiheessa on ollut pakko edetä kompromisseja tehden. Isoimmat, lähinnä sotateollisuuteen liittyvät yritykset — *Dvigatel* Tallinassa, *Baltiets* Narvassa, kokonaiset Itämeren rannikolla sijaitsevat Sillamäen ja Paldiskin kaupungit toimivat ainakin lähiaikoina edelleen Moskovan ohjeiden mukaisesti.

3. Uusia lakeja liukuhihnalta

Markkinatalous on suunnittelutalouden vastakohta. Suunnittelutalous on ollut jäykkä ja tiukasti säännöstelty. Alkeislogiikasta lähtien ovat monet, jopa liikejohtajatkin luoneet it-

selleen mielikuvan, että markkinatalous on täysin vapaa. Äärimmäistapauksissa kuvitellaan sitä anarkiaksi — teet mitä haluat.

IME:n tehokas käynnistäminen edellyttää uutta lainsäädäntöä. Toukokuussa 1989 pidettiin riittävänä 102:a uutta lakia, hallituksen antamaa asetusta tai muussa muodossa voimaan saatavaa virallista asiakirjaa. Käytäntö on osoittanut, että lähes jokainen valmistettava laki vaati muita, täydentäviä asiakirjoja. Niiden määrä on kasvanut kuin lumivyöry. Marraskuun lopulla puhuttiin 219:sta asiakirjasta ja lisää on tulossa.

Onko mahdollista laatia tasavaltaan kokonainen lakipaketti puolessa vuodessa? Kaikki on mahdollista, jos on pakko. Kuitenkin on syytä myöntää etukäteen, että virheitä syntyy ja pakettia tullaan lähiaikoina jatkuvasti korjaamaan. Koko prosessi on ongelmallinen.

On tavallista, että lakiehdotusta valmistelvat työryhmät eivät selviä tehtävästään määrääjässä. Se on ymmärrettävää. Jokainen laki riippuu joukosta muista. Jos yksi työryhmä on myöhässä tai eri ryhmien toiminta ei ole järkevasti koordinoitu, myöhästyvät muutkin.

Muutama lakiehdotus on ollut niin huonoa laatua, että ne ovat hylätty ja työt on aloitettu uudelleen toisenlaisin kokoonpanoin. Hylätty on muun muassa laki Viron SNT:n kansantalouden suunnittelun periaatteista, asetus valtion tilauksista, laki ulkomaankauppasuhteista, asetus valuuttabudjetista, asetus Viron rekisterivirastosta, kirjanpitoasetus.

Kirjanpitoasetuksen laatu oli niin heikko, että käytännössä se ei olisi muuttanut mitään. Uuteen työryhmään osallistuvat alan parhaat asiantuntijat. Koska he aloittivat vasta marraskuussa ja edessä on vaativa työ, ei ole toivoakaan, että uusi asetus valmistuisi ennen vuoden 1990 loppua. Vielä ei ole päätetty, kehitetäänkö NL:n käytäntöä tai tehdäänkö täyskäännös ja rakennetaan uusi systeemi, joka perustuu IAS:n periaatteisiin.

4. Asiantuntijoista huutava pula

Vaikka virolaisia on pidetty kulttuurikansa-

na, on tässä vaiheessa vakava puute aivokapasiteetista. Se koskee kaikkia instituutioita ja lähes kaikkia »asiantuntijoita», joiden tehtävänä on kehittää kaupallista ajattelutapaa ja liiketoimintaa. Jos osaat ajaa polkupyörällä, ei siitä ole paljon hyötyä, kun täytyy nousta autoon.

Virossa ei ole yhtäkään itsenäistä kauppa-
korkeakoulua. Kauppatieteet ja vastaavat tiedekunnat eri korkeakouluissa ovat silti kautta aikojen olleet suosittuja. Nyt, kun on pakko muuttaa opetuksen sisältöä nopeasti, on tilanne opettajien puolelta katsottuna murheelinen. Vanhempi sukupolvi on koko elämänsä ajatellut suunnittelutalouden mallien mukaan. Nuorempi opettajakunta haluaa pysyä ajan tasolla, mutta ilman pysyviä kontakteja muun maailman kanssa se on mahdotonta.

Oppikirjat puuttuvat. Viron liikejohdon instituutissa oli joulukuun aikana näyttely eri kirjastoihin tilatuista ulkomaisista aikakauslehdistä. Lehtiä oli noin 60. Vertailu Suomen kauppakorkeakoulujen opiskelijoiden mahdollisuuksiin synnyttää pessimismia.

Henkilöstöpula tulee jarruttamaan muitakin projekteja. Virossa halutaan ottaa yleiseen käyttöön veroilmoituksiin perustuva henkilöverosysteemi. Suomalaisten standardien mukaan tarvittaisiin verovirastoihin 1 500—2 000 henkilöä. Nyt niitä on vain parisataa. Mistä löytyy tarvittavat henkilöt ilmeisesti epäsuosittuun virkaan? Valtionvarainministeriön valtiontulojen osaston johtajalla on ollut vaikeuksia löytää sopiva henkilö edes osaston apulaisjohtajaksi.

Uudet yritysmuodot, kuten valtion pienyritykset, osuuskunnat ja yhteisyritykset tarjoavat hyvät ansaitsemismahdollisuudet. Yhteisyrityksen pätevä toimihenkilö ansaitsee kaksi tai kolmekin kertaa enemmän kuin saman toimialan ministeri. Aktiiviset nuoret ihmiset pitävät parempana isoa palkkaa ja liikemiesuraa kuin virkamiehen valtaa, kunniaa ja vastuuta. Huono palkkaus valtion laitoksissa vaikeuttaa henkilöstöpolitiikan toteuttamista ja IME:n käynnistymistä.

5. Ovatko kaikki IME:n puolella?

IME ei ole pelkästään talousuudistus. Se on myös alkuvaiheessa ehkä enemmänkin poliittinen kuin talouselämään liittyvä kokonaisuus.

IME:n käynnistämisen paras aika on jo ohi. Viron heräämisen henkinen huipentuma oli noin vuosi—puolitoista sitten — »laulavan vallankumouksen» aikana. Kansa oli silloin pääosiltaan yhtenäinen. IME:lla ei ollut kilpailevia vaihtoehtoja. Kehitys on mennyt eteenpäin. Nyt on houkuttelevaa myydä isänmaallisia lauluja videonauhoina ja ansaita valuuttaa. Poliitikassa ovat edustettuna kaikki värit — punainen, vihreä, sininen ja niiden erilaiset kombinaatiot.

Ainoa IME:n selvä vastustaja on tiettyä venäjänkielistä väestönosaa yhdistävä interliike. Interliikkeen tukipisteet ovat yleisliittolaiset sota- ja koneteollisuusyritykset. Niiden suhtautuminen on ristiriitaista. Interliike hyväksyy useita IME:n talouselämää koskevia periaatteita, mutta vastustaa jyrkästi väestöpolitiikkaa ja kaikkia siihen perustuvia toimenpiteitä.

Virolaisten ja venäjänkielisen väestön enemmistö ovat IME:n puolella. Ainakin siihen asti, kun kyseessä on yleinen kehityssuunta. Jos keskustellaan konkreettisista toimenpiteistä, syntyy erilaisia, usein vastakkaisiakin mielipiteitä. Syynä ovat epäselvät tulevaisuuden näkymät ja siitä johtuva pelko sekä taloudellisten etujen ristiriidat.

Eläkeläiset, sosiaalialoilla työskentelevät ja opiskelijat pelkäävät markkinahintojen rajua nousua, inflaatiota ja elintason laskua.

IME:n yhteydessä verotusperiaatteet yhtenäistetään. Osuuskunnat ja pienyritykset vastustavat verotuksen kiristymistä. Tähän asti on osuuskuntien verotus ollut erittäin lievää. Ensimmäisenä toimintavuotena veroasteikko on 2—3 prosenttia kokonaistulosta (liikevaihto — materiaalikustannukset — pankkilainojen kuoletus), toisena 3—5 prosenttia ja kolmanesta alkaen 10 prosenttia. 1988 oli Viron osuuskuntien liikevaihto 124 miljoonaa ruplaa ja kokonaistulo 67 miljoonaa ruplaa. Valtion budjettiin maksettiin siitä 2,4 miljoonaa

ruplaa eli vain 3,6 prosenttia. Valtion pienyritysten toimintaolosuhteet ovat olleet vielä suotuisimmat. Niiden verorasitus vuonna 1988 oli 0,8 prosenttia kokonaistulosta eli noin 2 prosenttia voitosta. Esimerkiksi valtion isoilla kuljetusalan yrityksillä vastaava luku oli 31,7 prosenttia.

Pari vuosikymmentä sitten liitettiin pienehköjä yrityksiä mielivaltaisesti jättiläisyhtiöiksi. Nyt halutaan päästä suuruudenhulluudesta. Suuryhtiöt jaetaan pienempiin. Erikseen sijaitsevat yksiköt itsenäistyvät, saavat juridisen henkilön oikeudet ja tulevat toimimaan tulosvastuullisina yrityksinä. Uusien pienyritysten avulla rajoitetaan monopoleja sekä toivotaan päästävän nopeasti kilpailutilanteeseen. Koska yhtiön koko on eräs tärkeimmistä tekijöistä, joiden mukaan valta ja kunnia määräytyvät, isojen yhtiöiden johtajat usein vastustavat yksikköjen itsenäistymistä.

Yhä enemmän kerää kannattajia mielipide, että IME ei ole enää riittävän radikaali. Vaaditaan täydellistä poliittista ja taloudellista itsenäisyyttä sekä eroa NL:sta. Jos taloutta ja

politiikkaa voisi käsitellä erikseen, niin virolaisista vastustaisi itsenäistä Viron valtiota epäolennainen vähemmistö. Eri kysymys on, minkälainen taloudellinen hinta itsenäisyydestä on maksettava. Yksikään kansa ei voi yhdellä kerralla poistaa omasta talouselämästään puolen vuosisadan historiaa. Viron talouden nykytilanne on nimenomaan sellainen, minkälaiseksi se on tullut NL:n tehotoman talousjärjestelmän osana. Maailman markkinoille on pitkä matka.

Vaikka suunnittelutalous on toiminut tehotomasti, on siinä silti ollut jonkinlainen tasapaino. Systeemitteorian mukaan — jos haluaa päästä yhdestä (huonosta) tasapainotilanteesta uuteen (parempaan) tasapainoon, on pakko rikkoo vanha. Toimivan markkinatalouden käynnistäminen tulee ilmeisesti vaatimaan aika raakojakin otteita. Uuden tasapainon rakentamisen periodi voi hyvinkin olla yleisen sosiaalisen pahoinvoinnin aika. Ihmiset toivovat parempaa, mutta samalla pelkäävät siirtymävaihetta. Kuinka pitkä se on? Milloin voimme maistaa IME:n hedelmiä?